

Лукашина Є.В. .,

здобувачка вищої освіти

Харківський національний технічний університет

сільського господарства імені Петра Василенка

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Науковий керівник:

О. В. Воронянський

кандидат історичних наук, професор

Процес розбудови сучасної української держави, яка з самого початку свого виникнення позиціонує себе як держава національна, вимагає всебічних досліджень проблематики національного суверенітету. В сучасній українській науковій літературі дана проблематика підіймалася в працях О.Воронянського, В. Гапотія, В. Кременя, М. Розумного, Н. Палієнка, Ю. Тарана, А. Яценка та ін. Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що природа національного суверенітету вітчизняними дослідниками розглядається переважно в контексті міжнаціональних відносин, а проблема реалізації основної характеристики нації як сукупності політично суб'єктних громадян, що здійснюють колективні національні інтереси через механізм власної політичної організації – національної держави виводиться за рамки досліджень.

Сама нація українськими політологами традиційно розглядається як цілісний суб'єкт політичної діяльності, в складі якої не розглядається наявність протиборчих соціальних груп з антагоністичними інтересами. Як справедливо зазначає О. Воронянський. У результаті категорія національного суверенітету в українському політологічному дискурсі представляється скоріше як ідеальна модель, ніж як реальний елемент політичних відносин [1].

Тридцятирічний досвід державотворення в незалежній Україні засвідчив, що незважаючи на досить високу динаміку інституційних перетворень, рівень

розвитку країни знижується. Відповідно знижується рівень ефективності державного управління соціально-економічними процесами. Боротьбу за контроль над виконавчою гілкою влади між Президентом і Верховною Радою України, а пізніше деякий час – між Президентом та главою уряду, яка становить видиму основу процесу еволюції владних відносин в Україні, досить важко вписувати в концепцію демократичного транзиту державних інституцій [2]. Разом із тим науковий аналіз сутності трансформацій системи державної влади має не лише академічне, але й прикладне значення, оскільки перехід українського суспільства до реальної демократії неможливий без визначення чинних суб'єктів перманентної боротьби за концентрацію владних повноважень та цілей, які вони ставлять перед собою в процесі використання механізму держави.

У вітчизняній політичній науці домінує положення, згідно якого на початку 1990-х років ключовими суб'єктами політики вважаються сили ідеологічного характеру: націонал-демократи, що після переможного проголошення незалежності прагнули розбудови національної держави, та комуністи, що намагалися загальмувати процес національного державотворення та лібералізації економіки. Проте, як доведено в дослідженнях О. Воронянського, у реальності розстановка сил на тогочасній політичній арені була дещо іншою [3; 4; 5]. На тлі широкомасштабного перерозподілу державної та колгоспно-кооперативної власності в умовах занепаду й фрагментації силового та особливо дистрибутивного потенціалу радянської держави, ще наприкінці 1980-х років в Україні сформувалися нові політичні актори: бізнес-групи (що на той час мали напівлегальний статус та відносно обмежені матеріальні ресурси) та адміністративно-владні угруповання, які отримували прибутки за рахунок можливості вирішення питань, пов'язаних із владним перерозподілом ресурсів у адресному порядку [3]. Наявність в Україні груп інтересів, пов'язаних із отриманням ренти від експлуатації державної власності, була зафіксована дослідниками вже на

початку 1990-х років. Розгортання процесів приватизації та формування ринку цінних паперів, які мали на меті масштабний перерозподіл власності, викликало до життя новітні види ренти – від доступу до цього перерозподілу та від контролю за його реалізацією. Фактично перерозподіл державної власності за допомогою органів державної влади і управління носив нелегальний характер, оскільки суперечив діючому на той час законодавству [4]. Разом із тим, залучення до цього процесу всіх рівнів влади та управління, включаючи місцеве самоврядування, свідчить про те, що вже на початку 1990-х років нелегальний владний перерозподіл ресурсів набув системного характеру. Саме ця системність стала одним із найважливіших факторів створення та еволюції політичної системи в незалежній Україні [6].

Одне з найважливіших завдань демократичної системи – протистояти монополізації державної влади однією з фракцій правлячої еліти. Зокрема, цьому слугує поділ сучасної державної влади на три незалежні гілки – законодавчу, виконавчу і судову. Проте й у цих умовах у багатьох державах відбувається перманентна боротьба за концентрацію всіх реальних владних повноважень в одних руках. Незалежна Україна також не уникнула цієї боротьби. У рамках парадигми демократичного транзиту українська державність, так само як і суспільство, на протязі останньої чверті сторіччя розглядаються як перехідні від тоталітаризму до демократії [7]. Разом з тим, реальний досвід вітчизняного державотворення не надає підстав для інтерпретації стратегії будівництва вітчизняних владних інститутів виходячи з потреб демократизації [8]. Копіювання зарубіжних форм таких інститутів не лише не привело до розширення політичної участі основної маси населення в здійсненні публічної влади, але й сприяло обмеженню каналів цієї участі. Саме відсутність каналів інституційного впливу громадянського суспільства на прийняття державно-владних рішень і стало одним із основних факторів широкого залучення різних категорій населення до позаінституційних протестних рухів 2001-2004 та 2013-2014 років, які набули

загальноукраїнського характеру. Ці рухи подаються у вітчизняній літературі як народні революції, що завершилися перемогою. Разом з тим, навіть побіжний розгляд політичної ситуації, що виникла після приходу до влади лідерів масових народних протестів, показує, що основна причина цих протестів – відсутність інституційних каналів впливу основної маси громадян на процес прийняття державновладних рішень – не було вирішене [9]. Зрозуміло, що дана ситуація постійно відтворює фактор дестабілізації політичної системи України. Тому в роботах вітчизняних політологів вважається загальним правилом окреслювати шляхи демократизації інституційної системи, її «покращення» та ефективності. Проте рекомендації на кшталт «державна повинна...» чи «політична еліта має здійснити...» не несуть в собі особливого аналітичного наповнення, оскільки вони не враховують сутності процесу політичної інституціоналізації – закріплення рівноваги статусів учасників політичної конкуренції відповідно до конкретної розстановки сил між ними на даному етапі. Дана позиція витікає як із закономірності прямо пропорційного співвідношення концентрації ресурсів і концентрації влади, так і з описаного в дослідженні впливу асиметричного обміну ресурсів на формування владних відносин, який сприяє системному відновленню диференціації суспільства на групи з антагоністичними по суті інтересами [10]. Так, інтерес збереження привілейованими групами своїх статусів ексклюзивних розпорядників суспільно значимих ресурсів серйозно відрізняється від загальносуспільного інтересу. Звідси випливає, що нація в політичному плані є конгломератом соціальних груп, які при наявності внутрішньої організації набувають власної політичної суб'єктності, вступаючи у конкуренцію між собою за доступ до ресурсів [11]. Таким чином, нація у контексті даного дослідження не може розглядатися як внутрішньо монолітний актор політичної конкуренції, який має чітке усвідомлення власного інтересу і агреговану політичну волю [12]. Сучасна наукова думка давно прийняла той факт, що сама необхідність державної організації актуалізується наявністю в суспільстві антагоністичних

протиріч, при яких соціальна стабільність може підтримуватися тільки за допомогою системного насильства. В основі цих протиріч, згідно класичної теорії політичних систем, лежить конкурентна боротьба за розпорядження доступними для даного суспільства ресурсами і цінностями. Держава як основний механізм контролю над їх розподілом, є об'єктом впливу з боку тих угруповань і соціальних груп, які володіють достатньою концентрацією ресурсів для впливу на прийняття державних рішень [13]. Представники дослідницького напрямку, започаткованого у вітчизняній політології О. Воронянським, виходять з інауково установленого факту, що на інституційне закріплення рівноваги статусів впливає не лише реальне співвідношення ресурсного забезпечення суб'єктів політичної конкуренції на даний час, але й попередня конфігурація інституційного поля, що залишилася від минулого пакту еліт, який вже втратив актуальність внаслідок порушення балансу сил [14]. Крім того, враховуючи світовий досвід перерозподілу влади між угрупованнями політичних еліт при відсутності домінуючого актора, необхідно мати на увазі, що саме такий варіант співвідношення ресурсного забезпечення сприяє виникненню поліцентричності прийняття владних рішень без суворої ієрархізації рівнів центрів влади. Таким чином, процес реалізації національного суверенітету носить конкурентний характер боротьби в самому суспільстві за вплив на прийняття державних рішень і в кінцевому підсумку – боротьби за державну владу [5; 7]. Це означає залежність категорії «національний суверенітет» від розподілу ресурсів влади в суспільстві, а також передбачає диференціювання реальних суб'єктів політичної влади всередині нації (фракцій національної еліти, включаючи угруповання контр-еліт). Політичні еліти, просуваючи свої специфічні інтереси через політичну систему, намагаються надати їм характеру загальнонаціональних для того, щоб у боротьбі з конкуруючими угрупованнями заручитися підтримкою більшості або хоча б частини нації [15].

Таким чином, робимо висновок, що базову функцію національного суверенітету можна визначити як реальне забезпечення всього комплексу прав і свобод спільноти громадян національної держави – нації як колективного суверену. Сьогоднішній етап існування української держави неможливо пройти без об'єднання зусиль у боротьбі за право нації як асоціації політично повноправних громадян самим розпоряджатися багатствами своєї країни.

Література:

1. Воронянський О. В. Політичні інститути: механізм формування в конкурентному середовищі. *Сучасне суспільство*. 2014. №. 1. С. 15-28.
2. Воронянський О. В. Еволюція системи державної влади в сучасній Україні в контексті концепції патронально-клієнтарних відносин. *Державне будівництво*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2012_1_6. (Дата звернення 10.04.2021)
3. Воронянський О.В. Економічна політика держави в сучасній Україні: короткий огляд. *Гілея*. 2012. Вип. 59. (№ 4). С. 692–697.
4. Воронянський О. В. Становлення системи державної влади в Україні як результат боротьби груп інтересів. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Питання політології*. 2011. №. 18. С. 128-134.
5. Воронянський О. В. Роль національного суверенітету в легітимації державної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. №. 2. С. 216-221.
6. Воронянський О. В. Формування владних відносин в Україні в контексті еволюції системи перерозподілу власності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. №. 7.
7. Воронянський О. В. Концепт національного суверенітету як принцип реалізації політичних прав нації. *Вісник Національного університету*

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2011. № 9. С. 255-260.

8. Калініченко В. В., Воронянський О. В., Калініченко В. В. Історія України: від найдавніших часів до сьогодення. Навчальний посібник. Харків: Оберіг, 2016. 440 с.

9. Воронянський О. В. Евристичний потенціал концепту «глибинна держава» в політологічній аналітиці. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2021. Т. 2. № 21. С. 15-26.

10. Воронянський А. Украина: «революция» от финансово-промышленных групп. *European Applied Sciences*. 2014. №2. С. 74-75.

11. Воронянський О. В. и др. Національний суверенітет: український вимір в контексті світової політичної думки. Харків: «Міськдрук», ХНТУСГ імені Петра Василенка; ХНУБА, 2017. 284 с.

12. Воронянський А. В. История Украины. Харьков: «Парус», 2005. 544 с.

13. Воронянський О. Національна еліта сучасної України: проблема визначення. *Українознавчий альманах*. 2012. № 8. С. 205-207.

14. Воронянський О. В., Зайончковський Ю. В. Політична філософія в умовах кризи традиційної методології: глухий кут чи гносеологічний прорив. *Гуманітарний часопис*. 2018. № 3. С. 39-51.

15. Voronianskyi O. V. Національна ідея в політико-комунікативному дискурсі: постановка проблеми. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2016. № 1. С. 24-28.